

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертаційну роботу Грабека Ярослава Августовича на тему
«Формування та розвиток ланцюга вартості в аграрному секторі економіки України в умовах євроінтеграції»,
подану на здобуття ступеня доктор філософії зі спеціальності
051 Економіка галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки

Актуальність обраної теми дослідження та її зв'язок з науковими програмами, планами, темами

Успішний розвиток національної економіки можливий лише при умові стійкого зростання обсягів виробництва в усіх її секторах та галузях. Насамперед тих, що відносяться до категорії стратегічних. Поза всяким сумнівом аграрний сектор економіки входить до такого переліку. Це обумовлено його соціально-економічними функціями – основа національної продовольчої безпеки, ключовий постачальник експортної виручки, якір макроекономічної стабільності тощо.

Стійкість сектору до впливу несприятливих факторів внутрішнього та зовнішнього середовища має ретроспективне підтвердження – попри чисельні виклики впродовж новітньої української історії, він один із небагатьох, що зберігають стійку зростаючу динаміку. Це вказує на його значний потенціал.

Нажаль, суттєва частина цього потенціалу досі не використовується. Причина – несформованість вертикальних господарських зв'язків між сільськогосподарськими виробниками сировини та підприємствами їх промислової переробки. Зовнішнім проявом цього недоліку є розрив технологічного ланцюга на етапі виробництва та реалізації сільськогосподарської сировини – вона експортується і стає частиною глобального, а не внутрішнього ланцюга вартості. Надмірний експорт низькомаржинальної сільськогосподарської продукції спричиняє значні економічні втрати – погіршення умов торгівлі і недоотриманий дохід, дефіцит сировини для підприємств харчової промисловості та скорочення виробництва багатьох видів промислової продовольчої продукції, зростання цін на продовольчі товари та зниження економічної доступності їжі, зростання імпорту продовольчих товарів, втрата робочих місць, скорочення податкових надходжень до державного бюджету і т.д. Бажаним сценарієм розвитку мала б стати організація агропродовольчого виробництва за зразком олійно-продуктового підкомплексу (у частині виробництва та переробки насіння соняшнику) чи буряко-цукрового. Саме так досягається максимізація корисності – функціонування замкнутого ланцюга вартості, який на виході пропонує готовий до використання кінцевий продукт. І для внутрішнього споживання, і для екс-

порту. Тому дисертаційне дослідження Грабека Я.А. виконано на актуальну тему.

У дисертаційній роботі сформульовано теоретичні положення й обґрунтовані практичні рекомендації, які мають тісний логічний зв'язок з темами науково-дослідних робіт Уманського національного університету «Концептуальні засади та механізми сталого розвитку України» (0121U112522) і «Соціально-економічні пріоритети розвитку національної продовольчої системи в умовах глобалізації» (0111U010418). Цей зв'язок полягає в тому, що у межах свого дисертаційного дослідження, здобувач забезпечив розробку та обґрунтував комплекс прямих та непрямих заходів державної політики і приватного бізнесу, спрямованих на формування та розвиток ланцюга вартості в аграрному секторі економіки України в умовах євроінтеграції.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірність і новизна

Отримані наукові результати, в тому числі нові, висновки і рекомендації, викладені у дисертаційній роботі, є достатньо аргументованими та характеризуються високим рівнем обґрунтованості. Це підтверджується опрацюванням здобувачем значного масиву літературних джерел із теми дослідження - 270 найменувань, в тому числі 44 іноземного походження мовою оригіналу.

Дослідження також відзначається достатнім рівнем апробації його головних результатів.

Використання широкого арсеналу методів наукового дослідження, масштабна статистична база внутрішнього та зовнішнього походження, їх уміле поєднання та застосування, дають змогу стверджувати, що ключові теоретичні положення дослідження, його висновки та практичні рекомендації мають достатнє наукове обґрунтування.

Мета та завдання наукового дослідження повністю відповідають його темі, а висновки логічно витікають із завдань, сформульованих на початку роботи.

Загальні висновки повною мірою відображають ключові результати проведеного дослідження, вони є логічними та достатньо обґрунтованими, мають теоретичну та прикладну цінність.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розробці та обґрунтуванні теоретичних, методичних і практичних заходів в рамках державної аграрної політики та приватної підприємницької ініціативи, спрямованих на формування та розвиток ланцюга вартості в аграрному секторі економіки України в умовах євроінтеграції. На нашу думку найбільш суттєвими результатами дисертаційного дослідження, які характеризують її наукову новизну, є наступні:

- автору вдалося удосконалити теоретико-методичний підхід до оцінки експортної спеціалізації аграрного сектору економіки України шляхом розподілу агропродовольчої продукції на первинну сировину та продукцію, що піддалася переробці, оскільки це дозволяє чітко відстежувати тенденцію включеності вітчизняної сільськогосподарської продукції в альтернативні ланцюги вартості – внутрішній і глобальний;

- важливими науковими висновками, отриманими за допомогою кількісних методів дослідження, що забезпечують їх надійну обґрунтованість, є: 1) встановлення факту залежності на 82% обсягів виробництва валової доданої вартості в сільському, лісовому та рибному господарстві України від розміру капіталу; 2) з'ясування того, що економічна ефективність проміжного споживання продукції сільського, лісового та рибного господарства вітчизняного виробництва порівняно із аналогічним імпортом, при виробництві валової доданої вартості харчовою промисловістю України, вдвічі вища; 3) доведення факту відсутності впливу поглиблення інтеграції Україна-ЄС на продукування валової доданої вартості в аграрному секторі економіки. Такі результати є науково-обґрунтованою основою стратегії розвитку вітчизняного аграрного сектору економіки та, відповідно, вибору і комбінування найбільш ефективних заходів аграрної політики, спрямованих на її реалізацію;

- не лише теоретико-методичне, але й практичне значення має обґрунтована та запропонована автором логічна послідовність хронології використання засобів формування та розвитку ланцюга вартості в аграрному секторі економіки України в умовах євроінтеграції, які мають забезпечити поетапний перехід чотирьох станів виробництва: стабілізація поголів'я сільськогосподарських тварин, площ кормових угідь, пасовищ, сінокосів, плодово-ягідних насаджень, виноградників тощо; збільшення поголів'я сільськогосподарських тварин, площ кормових угідь, пасовищ, сінокосів, плодово-ягідних насаджень, виноградників тощо, впровадження системи НАССР в аграрному секторі економіки; збільшення виробництва продовольчих напівфабрикатів та готової їжі для потреб внутрішнього ринку; збільшення частки продовольчих напівфабрикатів та готової їжі українських виробників на ринку ЄС.

Практичне значення одержаних результатів

Результати дисертаційного дослідження Грабека Я.А. роблять важливий внесок у розвиток теоретичних та прикладних аспектів формування ланцюга вартості в аграрному секторі економіки України в умовах євроінтеграції.

Теоретична цінність наукового дослідження полягає у обґрунтуванні теоретико-методичних рекомендацій, що дають можливість підвищити ефективність функціонування аграрного сектору економіки України в умовах поглиб-

лення євроінтеграційних процесів, за рахунок заходів державних та підприємницьких інститутів, спрямованих на формування і розвиток внутрішнього ланцюга вартості.

Практична цінність наукового дослідження підтверджується довідками про впровадження окремих його результатів у роботу установ та організацій. Зокрема:

1) методика розрахунку коефіцієнта експортної спеціалізації; хронологічна послідовності використання засобів формування та розвитку ланцюга вартості в аграрному секторі економіки України в умовах євроінтеграції, які мають забезпечити поетапний перехід чотирьох станів виробництва, - рекомендовані відділом агропромислового розвитку, екології та взаємодії з органами місцевого самоврядування Уманської районної державної та військової адміністрації для забезпечення на районному рівні науково-обґрунтованого планування та проведення державної аграрної політики (довідка № 1915/01-01-09 від 31.07.2025р.);

2) окремі положення дисертації використовуються у навчальному процесі Уманського національного університету при викладанні дисциплін «Аграрна економіка», «Державне регулювання економіки», «Стратегія сталого розвитку» (довідка № 1168/01-10 від 22.07.2025р.).

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації

Основні результати дослідження викладено у 17 наукових працях, з яких: 7 статей у наукових фахових виданнях, 10 тез у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій. Загальний обсяг праць становить 6,84 д. а., з яких 6,42 д. а. належать особисто автору.

Кількість та зміст наукових публікацій відповідають нормативним вимогам і достатньою мірою відображають результати дисертаційного дослідження.

Дотримання принципів академічної доброчесності

За результатами ґрунтовного вивчення рукопису дисертаційної роботи та опублікованих наукових праць Грабека Я.А., а також аналізу наданого автором звіту щодо перевірки тексту рукопису електронним сервісом Strike Plagiarism.com, порушень академічної доброчесності не було встановлено. Використані здобувачем окремі ідеї, результати і тексти інших авторів мають посилення на відповідне джерело.

Відповідність дисертації спеціальності і вимогам, що висуваються до дисертацій, які подано на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертаційна робота Грабека Ярослава Августовича на тему «Формування та розвиток ланцюга вартості в аграрному секторі економіки України в умовах євроінтеграції», що подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 051 Економіка, викладена на 309 сторінках машинописного тексту, в тому числі 214 - основного тексту. Робота містить 49 таблиць, 56 рисунків, 26 додатків на 49 сторінках. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку літературних джерел та додатків. Список використаних джерел складається із 270 найменувань.

Дисертаційну роботу оформлено відповідно п. 6 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою КМУ від 12.01.2022 № 44 (із змінами) і Вимог до оформлення дисертації, затвердженими Наказом МОН України від 12.01.2017 № 40 (із змінами), та може бути представлено до захисту в спеціалізованій вченій раді.

Дисертацію викладено діловою українською мовою з дотриманням наукового стилю викладу результатів дослідження. Робота характеризується цілісністю, єдністю змісту, смисловою завершеністю та логічною послідовністю викладання матеріалу.

За змістом, структурою, викладом матеріалу, висновками дисертаційне дослідження цілком відповідає переліку напрямів дослідження спеціальності 051 Економіка.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації

Ознайомившись з дисертаційною роботою Грабека Я.А. і зробивши позитивний висновок про її актуальність, обґрунтованість теоретичних і практичних положень та висновків, слід визначити, що дисертаційна робота містить окремі дискусійні положення, на які необхідно вказати:

1) в підрозділі 1.1 автор слушно відмічає, що в умовах посилення конкуренції між внутрішнім ланцюгом вартості аграрного сектору національної економіки та глобальним ланцюгом вартості аграрного сектору світової економіки за сільськогосподарську сировину, життєвонеобхідно розробити та втілити в господарську практику комплекс управлінських заходів, спрямованих на достатнє забезпечення сільськогосподарської сировиною саме вітчизняних підприємств переробної промисловості (с. 42-43). Ми погоджуємося з тим, що, з точки зору максимізації доданої вартості, найбільш ефективною є його конструкція у ви-

гляді замкнутого вертикально-інтегрованого технологічного ланцюга. І найменш ефективною є включення української сільськогосподарської продукції в глобальний ланцюг вартості. Проте автору доцільно було б розглянути перспективність ідеї глобального ланцюга вартості в який вбудовані не сільськогосподарські товаровиробники, а вітчизняні підприємства харчової промисловості;

2) в підрозділі 1.2 автор справедливо зауважує, що однією із ключових причин скорочення виробництва високомаржинальної сільськогосподарської продукції, насамперед тваринницької, є низька ефективність державної політики стимулювання виробництва продукції сільського господарства. Робота значно б виграла якби автор запропонував своє бачення реформування механізму державної підтримки виробництва дефіцитних видів сільськогосподарської продукції;

3) в підрозділі 1.3 автор пропонує продуктивний підхід щодо формування внутрішнього ланцюга вартості за рахунок розвитку сільськогосподарськими товаровиробниками власної переробки, оскільки він, на відміну від вертикально-інтегрованих агрокомпаній холдингового типу, має не тільки високу економічну, але й соціальну ефективність в контексті розвитку сільських територій. Доцільно було б розвинути цю ідею в проектному розділі;

4) в підрозділі 2.3 автор досліджує міжнародний досвід виробництва та розподілу ключової сільськогосподарської сировини – зерна та насіння (плодів) олійних культур. Особливий інтерес представляє досвід ЄС, де відношення споживання до виробництва становить 93% (табл. 2.35). Автор слід було б більш детально дослідити структуру внутрішнього споживання зернової продукції в ЄС;

5) в підрозділі 3.1 (стр. 189) автор зауважує, що збільшення експорту української сільськогосподарської продукції на ринок ЄС та збільшення європейського імпорту продовольчої продукції – напівфабрикатів та готової їжі, на ринок України, перешкоджають формуванню й розвитку ланцюга вартості в аграрному секторі економіки нашої країни. Ми не можемо повністю погодитися із першою половиною цього висновку – що стосується експорту низькомаржинальної сільськогосподарської продукції, то автор має рацію, проте експорт високомаржинальної сільськогосподарської продукції є вигідним;

б) в підрозділі 3.2 автор переконливо обґрунтував доцільність виділення 100 тис. га сільськогосподарських угідь НААН України для першочергового права оренди підприємствами молочної промисловості та скотарськими сільськогосподарським підприємствам - це забезпечить виробництво додаткових 446,9 тис. тонн молока і 22,2 тис. тонн яловичини. Доцільно було б продовжити ці розрахунки та вийти на планові показники забезпечення вітчизняної скотарської галузі земельними ресурсами, які б дозволили досягнути першої цілі в си-

стемі засобів формування та розвитку ланцюга вартості в аграрному секторі економіки України в умовах євроінтеграції (рис. 3.16) - стабілізація поголів'я сільськогосподарських тварин, площ кормових угідь, пасовищ, сінокосів і т.д.

Разом з тим, зазначені недоліки та зауваження мають дискусійний характер та не знижують загальний високий науковий рівень дисертаційної роботи.

Загальний висновок

Дисертаційна робота Грабека Ярослава Августовича є завершеним самостійним науковим дослідженням у якому досягнуто мети та завдань, виконаним із дотриманням принципів академічної доброчесності, містить науково-обґрунтовані результати, що пройшли достатню апробацію.

Положення, висновки і рекомендації дисертаційної роботи примножують наукові знання, характеризуються науковою новизною, теоретичною і практичною цінністю.

Позитивно оцінюючи проведене дисертантом дослідження вважаю, що дисертаційна робота на тему «Формування та розвиток ланцюга вартості в аграрному секторі економіки України в умовах євроінтеграції» за змістом, рівнем теоретичної обґрунтованості і практичної спрямованості висновків, розробок та дотриманням принципів академічної доброчесності, відповідає вимогам п. 6 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою КМУ від 12.01.2022 № 44 (із змінами) та Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом МОН України від 12.01.2017 року № 40 (із змінами), а її автор - Грабек Ярослав Августович, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 051 Економіка.

Рецензент

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри підприємництва та бізнес-технологій
Уманського національного університету

Інна ЧЕРНЕГА